

Бикова В.Г.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління підприємством
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара

Курячий Є.В.,

заступник генерального конструктора — генерального директора
ДП “Конструкторське бюро “Південне” імені М.К. Янгеля”,
м. Дніпропетровськ

Ряснянський Ю.М.,

заслужений економіст України, головний бухгалтер
ДП “Конструкторське бюро “Південне” імені М.К. Янгеля”,
м. Дніпропетровськ

ІННОВАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ОБМІНОМ В ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

Розроблено принципові основи формування механізмів інноваційного управління ресурсним обміном в економічних системах як нового напрямку в теорії управління інноваціями, що дає змогу визначити й науково обґрунтувати практичні прийоми з удосконалення організації й управління ресурсним обміном у цілях тривалого функціонування економічних суб'єктів.

The authors develop principles for the formation of mechanisms of innovational management by resource exchange in the economic systems as a new direction in the theory of managing innovations which makes it possible to determine and scientifically motivate practical methods of improving the organization and management by resource exchange for the sake of prolonged functioning of economic subjects.

Останнім часом дедалі більшої актуальності набувають питання інноваційної діяльності як окремих підприємств, так і економіки країни. Головну проблему, що гальмує розвиток інноваційної діяльності, науковці та практики справедливо вбачають у джерелах початкового капіталу. При цьому дослідники не приділяють належної уваги питанню збереження вже наявних ресурсів. Стрімке збільшення номенклатури товарів, обумовлене науково-технічним прогресом, постійне залучення в оборот нових видів інформаційних і нематеріальних ресурсів, а також час як самостійний вид ресурсу, потребують сучасного наукового осмислення проблем ресурсного обміну.

Інновації безпосередньо впливають на різні сфери економічної діяльності господарюючих суб'єктів, тому актуальним є наукове узагальнення інноваційних областей, таких як інноваційні ресурси, технології та механізми в контексті управління ресурсним обміном як найпершої й дуже важливої умови існування будь-якої соціально-економічної системи.

Серед особливостей і проблем управління ресурсним обміном, які пов'язані з результатами науково-технічного прогресу й виявлені науковими попередниками, можна назвати такі:

- стрімке збільшення номенклатури нових видів матеріальних ресурсів;
- посилення ролі інформаційних та інтелектуальних ресурсів, які супроводжують інноваційні товари й мають самостійне інноваційне значення;
- збільшення масштабів обміну нематеріальних ресурсів на матеріальні й посередницькі ресурси;
- поява нових видів інноваційних посередницьких ресурсів (електронні гроші, кредитні картки тощо);
- безпрецедентно швидке моральне старіння ресурсів, обумовлене розширенням інноваційної діяльності;
- зміна фізичних меж економічних систем (транснаціональні корпорації, міжнародний поділ праці, глобалізація, міграція).

У наукових і прикладних працях досліджено багато аспектів ресурсного обміну. Традиційний менеджмент в основному вивчає проблеми, пов'язані з виробництвом товарів і пошуком покупців для подальшого обміну. Для кожного етапу виготовлення ресурсів існує свій розділ менеджменту — виробничий, організаційний, фінансовий, інноваційний, корпоративний, крос-культурний, управління персоналом, маркетинг тощо. Проблеми й техніку безпосереднього ресурсного обміну розглядають окремі напрями економічної науки — інституціоналізм, теорії трансакцій, логістика, теорія контрактів тощо.

Проте на сьогодні ще не сформовано загальну теорію управління ресурсним обміном, яка б об'єднала результати наукових досліджень. Тому необхідними є побудова цілісної концепції, що дає змогу ефективно управляти сукупністю різно-рідних об'єктів, які залучаються і беруть участь у процесі ресурсного обміну, а також формування на її основі інноваційних механізмів управління ресурсним обміном, які виступають віртуальним джерелом фінансування інноваційної діяльності за рахунок істотного зменшення реальних втрат.

Сучасні дослідники відзначають безпрецедентне зростання кількісного розмірності об'єктів, використовуваних людиною як ресурси, під якими розуміють будь-які компоненти матерії, енергії й інформації, що забезпечують існування соціально-економічних систем і виступають у вигляді: безпосередньо споживаних речовин і енергії; умов і функцій, необхідних для реалізації процесу споживання (знання, право, доступність); прав на легітимне використання ресурсів. У зв'язку з цим загальну класифікацію видів ресурсів можна подати в такий спосіб.

По-перше, щодо матеріального об'єкта можна виділити внутрішні компоненти, які характеризують його сутність, і зовнішні, обумовлені станом зовнішнього середовища. По-друге, встановлено, що між економічними суб'єктами реально переміщуються лише матеріальні об'єкти, які містять комплекс невідокремлюваних ресурсних компонентів, що утворюють множину ресурсів. Залежно від цілей споживачів одні ресурси визнають основними, решту — супутніми. Стосовно основних ресурсів здійснюють цілеспрямоване управління, супутні компоненти, як правило, не враховують. По-третє, ресурси поділяються на традиційні й інноваційні.

До останніх належать не лише об'єкти, одержані в результаті науково-технічного прогресу, а й супутні ресурси, використання яких набуває більш важливого значення порівняно з традиційним.

Розвиток ресурсного обміну відповідає логіці появи нових видів соціально-економічних систем, тому ресурсний обмін потрібно досліджувати в контексті сучасного стану й особливостей постіндустріального суспільства. Багато дослідників еволюції цивілізації, виходячи з різних постулатів і критеріїв, сходяться в думці про те, що людство пройшло два й переходить до третього етапу свого розвитку. Д. Белл обґрунтовує існування доіндустріального, індустріального й постіндустріального суспільства¹, С. Крук і С. Леш — передмодерністського, модерністського й постмодерністського стану², Е. Тоффлер — “першу”, “другу” і “третю” хвилі цивілізації³. Аналіз свідчить, що кожному етапу розвитку суспільства відповідає переважний вид соціально-економічних систем, пов'язаний із процесами добування і споживання ресурсів.

Доцільно виділити три види соціально-економічних систем: біоекономічні, економічні й корпоративні, які мають тісний взаємозв'язок. Біоекономічна система створюється з метою постійного й безперервного споживання і збереження ресурсів індивідами, що входять до неї. Головна самоціль кожної біоекономічної системи полягає у тривалому, біологічно обумовленому терміні існування. Верхнім рівнем біоекономічної піраміди є людство як один із видів тваринного світу, занурених у навколишнє природне середовище. Економічну систему створює сучасна “економічна людина” з метою підвищення ефективності добування ресурсів із природного середовища. Поєднуючи особистісні ресурси, учасники системи реалізують обмін ресурсами із зовнішнім середовищем. Одну частину одержаних ресурсів витрачають на потреби системи, іншу розподіляють між індивідами. Корпоративна економічна система створюється з метою довгострокового збереження ресурсів.

Соціально-економічні системи виступають інструментом збереження ресурсів за методом послідовного багатократного циклічного обороту: споживання — добування. Встановлена частка ресурсів, використовуваних на власні потреби економічної системи, передається власникам як повернення запозичених ресурсів.

Згідно з теорією систем кожна економічна система є елементом економічної системи вищого рівня. Практично ресурсний обмін відбувається з усіма можливими парами виділених видів економічних суб'єктів, у межах як однієї, так і різних систем вищого рівня. Вихідним базисом ресурсного обміну виступає володіння

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования: Пер. с англ. — М.: Academia, 1999. — 956 с.

² Афанасьев В.С. Буржуазная экономическая мысль 30—70 гг. XX в. — М.: Политиздат, 1976. — 596 с.

³ Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21st Century. — Bantam Books Reprint edition, 1991. — 640 p.

повним правом власності, що свідчить про існування таких видів обміну: усвідомлений і неусвідомлений, добровільний і примусовий, легітимний і нелегітимний. Так, усвідомлений обмін передбачає розумну поведінку суб'єкта у власних інтересах; неусвідомлений виникає, коли особа не помічає фактичного обміну, як правило, супутніми ресурсами. Переважну більшість обмінних актів економічні суб'єкти здійснюють добровільно, примусовий обмін відбувається або на вимогу системи вищого рівня, або щодо супутніх ресурсів. Легітимність обміну визначається ступенем виконання правил, установлених формальним інститутом обміну, нелегітимність проявляється як результат усвідомленого або неусвідомленого порушення існуючих правил, а також за відсутності правил щодо нових технологій обміну чи нових видів ресурсів, тобто основою легітимного обміну є визнання інститутом за тим чи іншим економічним суб'єктом права власності.

Процес ресурсного обміну являє собою взаємодію двох економічних суб'єктів, що включає механізми, управлінські відносини, формальний і неформальний інститути обміну та проявляється в обмінному циклі, початком якого є виготовлення вихідного ресурсу, а завершенням — одержання вхідного ресурсу.

Враховуючи викладене, зазначимо, що концепція управління ресурсним обміном повинна передбачати розгляд життєвого циклу економічного суб'єкта як нескінченної послідовності одиничних обмінних циклів і має будуватися на таких принципах:

- біоекономічні, економічні й корпоративні системи мають утворювати єдність і перебувати в еволюційному розвитку;
- матеріальний об'єкт є носієм множини зовнішніх і внутрішніх ресурсних компонент;
- стосовно кожного ресурсу виникає множина прав;
- еволюційний розвиток технологій обміну спонукає до професійного виконання кожної операції.

Отже, тривалість існування соціально-економічної системи залежить від якості управління ресурсним обміном, головною метою якого є одержання оптимальної кількості вхідних ресурсів за одиницю вихідних. Під якістю управління ресурсним обміном розуміють усвідомленість поведінки, формалізацію партнерських відносин і дотримання наукових рекомендацій. Об'єктами управління ресурсним обміном є основні ресурси (вихідні й вхідні), права на них, партнери та ін., параметричну характеристику яких подано в таблиці.

Область керуваності ресурсного обміну визначається наявністю в учасників певних обсягів ресурсів із правами на них, а управління множиною прав являє собою усвідомлене й економічно обґрунтоване набуття окремих прав для кожного ресурсу з множини і реалізується з допомогою складових відповідного механізму.

Під механізмом управління ресурсним обміном розуміють сукупність і взаємозв'язок економічних суб'єктів, процесів, правил поведінки й інституційних обмежень, які утворюють систему реалізації керуючих впливів із метою

Таблиця. Параметри ресурсного обміну, включені в теорію управління інноваціями

Об'єкт управління	Керовані параметри
Основні ресурси	Шкідливий вплив на споживача
	Супутні ресурси (множина)
Посередницький ресурс (гроші)	Купівельна спроможність
Права на ресурси	Ідентифікація ресурсу
	Момент переходу ресурсу від продавця до покупця
	Множина прав
Керуюча й супровідна інформація	Способи відображення
	Методичний інформаційний простір
Економічний суб'єкт	Вибір одного партнера з множини
Контракт (партнери)	Структура метасистеми
	Метасистема
	Склад і зміст
	Права й обов'язки з передачі ресурсів
	Порядок (спосіб) укладання

одержання ресурсів. Він може мати адміністративний, організаційний, інституційний, економічний і технологічний характер, за функціональним проявом бути традиційним або інноваційним. Останнє залежить від концептуального трактування поняття “інститут”, яке в узагальненому трактуванні означає публічну систему правил, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми. У цьому визначенні ключовим, на наш погляд, є термін “повторювана взаємодія”. Інноваційні механізми за своєю природою не передбачають саме повторюваності. Інноваційні відносини, що виникають унаслідок технологічного прогресу, випереджають інституційні.

Інновації в ресурсному обміні виступають у трьох видах: інновації в управлінні обміном; управління інноваційними ресурсами; віртуальне інвестування інновацій за рахунок зменшення втрат при ресурсному обміні. До інноваційних механізмів управління ресурсним обміном належать ті нові механізми, які економічні суб'єкти запроваджують у практику свого ресурсного обміну. Вони поділяються на об'єктивні й суб'єктивні: об'єктивні характеризуються абсолютною новизною, породжуваною науково-технічним прогресом і загальними тенденціями еволюційного розвитку людства; до суб'єктивних належать механізми, які є новими лише для конкретних економічних суб'єктів — держав, підприємств, індивідів.

Нові економічні механізми у сфері обміну розвиваються у двох напрямках: перший стосується різних методів стимулювання продажів шляхом надання знижок, пільг насамперед постійним партнерам, другий пов'язаний із діяльністю економічних систем вищого рівня, спрямованою на регулювання обмінних процесів між функціонуючими в них економічними суб'єктами.

Що стосується державної системи, то її регулююча функція здебільшого пов'язана з оподаткуванням, що спирається на фактично реалізований обмін. Суб'єктивна інновація в цьому разі полягає в постійній зміні інституційних правил, які значно ускладнюють можливості прогнозування поведінки зовнішнього середовища і проектування обмінного процесу.

Підвищення якості управління ресурсним обміном з допомогою інноваційних механізмів дає можливість додатково економити ресурси, які віртуально спрямовуються у сферу інноваційної діяльності підприємства, ресурсний обмін новими товарами характеризується підвищеною порівняно з традиційними товарами імовірністю ризику втрат.

Нові організаційні структури й інституційні форми у сфері ресурсного обміну розвиваються в різних напрямках. Так, формування ефективного інституту контракції можна вважати одним із найбільш складно запроваджуваних вітчизняними підприємствами суб'єктивних інноваційних механізмів.

Основою реальної керованості ресурсного обміну є залучення тимчасової керуючої системи обміну, яка виникає між економічною системою й економічним суб'єктом, що функціонує в ній. Тимчасова керуюча система обміну виникає між економічними суб'єктами, які не є елементами один одного. При цьому, як правило, вони не дають своїм партнерам права безпосереднього силового впливу на себе. Для посилення керуючого впливу одного економічного суб'єкта на іншого залучається механізм метасистеми, тобто системи, яка, перебуваючи поза тимчасовою керуючою системою обміну, має право й можливість за ініціативою суб'єкта управління здійснити заходи примусу до об'єкта управління. Можливості метасистеми визначаються межами формальних інститутів економічних систем вищого рівня.

Реалізація потужного керуючого впливу можлива лише за наявності ланцюга організаційних економічних систем, які пов'язують між собою тимчасові керуючі системи обміну різних рівнів. До організаційних економічних систем належать міжнародні конвенції, арбітражний суд та інші організації. Для економічних суб'єктів, що належать одній державі, роль монодержавної метасистеми в повному обсязі виконує державна система.

Залучення метасистеми потребує створення якісного інституту контракції та документального оформлення всіх керуючих впливів і умов їх реалізації. Обсяг тимчасової керуючої системи обміну відображається в документах першого класу, які містять множину потенційних керуючих впливів, спрямованих на обох учасників. Активні безпосередні керуючі впливи оформляються документами другого класу, призначення яких — забезпечити безумовне їх виконання, навіть проти бажання об'єкта управління. Один документ може містити один чи декілька керуючих впливів.

Один із організаційних напрямів розвитку інноваційних механізмів управління ресурсним обміном пов'язаний із об'єднанням і поділом економічних суб'єктів

з метою зниження витрат обмінних операцій. Ускладнення економічних суб'єктів орієнтовано на переведення зовнішнього ресурсного обміну у внутрішній. При цьому утворення транснаціональних компаній призводить до трансформації зв'язків між економічними суб'єктами й державними системами та зміни інституційного простору. Виділення венчурних фірм призначено для встановлення обмежень на величину можливих ресурсних втрат при запровадженні інновацій.

До нових організаційних структур слід віднести й механізми міграції, що набувають усе більшого значення. Переміщення кадрів як усередині країни, так і в міжнародному масштабі має спільну рису — супутній нелегітимний обмін інтелектуальних ресурсів. Нелегітимність обумовлена тим, що інституційно не вирішено питання: кому належить повне право власності на знання: індивіду чи організації, що навчала його за свій рахунок?

Потрібно зазначити, що практичні рекомендації щодо запровадження інноваційних механізмів розвитку ресурсного обміну можуть бути згруповані за об'єктами застосування. Так, з одного боку, підприємствам для тривалого існування доцільно вдосконалювати й запроваджувати інноваційні механізми управління ресурсним обміном, наприклад, сформувати спеціальний орган управління ресурсним обміном, діяльність якого повинна мати системний і систематичний характер, спрямований на забезпечення довготермінового ланцюга регулярних обмінів товару на гроші та грошей на товар. Функціями такого органу мають бути проектування й розробка контрактів, перевірка партнерів на надійність, оцінка ресурсів, управління поведінкою партнерів, контроль виконання зобов'язань своїм підприємством, захист своїх ресурсів від необґрунтованих втрат.

Основоположним компонентом керованості ресурсного обміну є побудова якісної тимчасової керуючої системи обміну. Особливу увагу слід приділяти не лише договорам, а й підготовці оферти як первинного й часто єдиного документа, що спільно з метасистемою описує тимчасові керуючі системи обміну. Спеціалісти повинні вміти визначати структуру й нормативний простір метасистеми, знати й виконувати вимоги, що висувуються нею. У кожному акті обміну потрібно усвідомлено класифікувати й економічно обґрунтовано вибирати основні й супутні ресурси та пов'язані з ними права, що визначають сукупну ефективність ресурсного обміну. Для цього необхідно організувати навчання спеціалістів усім процесам, що становлять сучасні механізми управління ресурсним обміном.

З другого боку, держава несе особливу відповідальність за ефективне існування всіх її економічних суб'єктів. Вона повинна вчасно й активно вирішувати завдання у сфері підвищення ефективності ресурсного обміну. Так, постійне вдосконалювання формального інституту має здійснюватися з метою зменшення частки нелегітимних обмінних операцій, обумовлених відставанням законотворчої діяльності держави. Необхідно встановити чіткі й однозначні правила поведінки, які відображають сучасні досягнення і проблеми інноваційної складової науково-технічного прогресу.

Актуальним є питання державної підтримки запровадження нової неформальної культури на противагу культурі тіньової економіки, що об'єктивно започаткувала нові ринкові відносини.

Міграційні потоки працівників між державами як інноваційний механізм управління ресурсним обміном можна й потрібно розглядати як обмінний процес не лише трудовими, а й усіма іншими видами ресурсів (інформаційними, енергетичними, матеріальними). Особливого значення набуває контроль міжнародного переміщення державних інформаційних ресурсів, носіями яких є вітчизняні спеціалісти, котрі не лише виїжджають за кордон, а й працюють у транснаціональних компаніях.

Враховуючи, що в майбутньому постіндустріальному суспільстві переважатиме обмін інформаційними ресурсами, першочерговим завданням державної політики стає вдосконалення механізмів управління обміном державними інформаційними ресурсами, особливо супутніми матеріальними об'єктами, які належать підприємствам і фізичним особам.

Розширення міжнародної торгівлі потребує ефективного контролю й регулювання постійно виникаючих механізмів обміну з метою захисту як загальних державних ресурсів, так і ресурсів своїх підприємств.

Таким чином, широке запровадження інноваційних механізмів в управлінні ресурсним обміном критичною масою економічних суб'єктів сприятиме підвищенню ефективності економіки країни, що відбуватиметься насамперед за рахунок збільшення тривалості функціонування підприємств. Стратегія ресурсозбереження у процесі обміну дасть змогу істотно зменшити початкові обсяги інвестицій і збільшити можливості запровадження новачій в усіх сферах виробництва товарів і послуг. Зниження ресурсних втрат множиною економічних суб'єктів, особливо в міжнародній торгівлі, допоможе зберегти державні ресурси. Науково обгрунтоване управління ресурсним обміном сприятиме зменшенню ресурсної залежності від іноземних виробників.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що запровадження інновацій в управлінні ресурсним обміном дасть можливість забезпечити економічно вигідне використання і споживання матеріальних та інформаційних ресурсів, зміцнити рівень економічної безпеки й фінансової стійкості як окремого підприємства, так і країни в цілому.